

THE REMBRANDT DATABASE en STILL LIFE WITH PEACOCKS

Een analyse van de website en een schilderij uit de database.

Pieter Raaijmakers, 833261924

Open Universiteit

De Gouden Eeuw. De kwestie Rembrandt.

17 januari 2020

A wall running parallel to the picture plane is interrupted on the left by a broad, deep and arched window; through this a vaulted ceiling can be vaguely made out in a dark room. A girl is seen in the window, in half-shadow, looking out with her arms resting on the windowsill. On the right the window has a shutter, opened towards the front, and a dead peacock without its tail display-feathers hangs by the legs on a cord tied round the bolt of the shutter. A second peacock, likewise devoid of display feathers, lies on a long wide stone ledge running along the wall; a wide puddle of blood runs from beneath the dead bird and spills over the ledge. Further back on the ledge there is a basket containing fruit and a tub. A brilliant beam of light falling from the left throws shadows from the open shutter on the wall to the right, from the hanging bird on the shutter, the basket of fruit, the tub and the stone ledge. Its tail, projecting forward, casts a shadow on part of its body and on the wing to the right.¹

¹ Wetering, Ernst van de, *A Corpus of Rembrandt Paintings III. 1635–1642* (Dordrecht 2005) 334.

The Rembrandt Database is een website die toegang geeft tot een database van onderzoeksmateriaal over schilderijen van Rembrandt, en over schilderijen die in het verleden aan de schilder toegeschreven zijn geweest. Latere toeschrijvingen aan bekende leerlingen van Rembrandt zijn niet opgenomen. Deze eigen definitie brengt de omvang van de database op 605 werken en 5722 onderzoeksdocumenten.² De verzameling onderzoeksgegevens is het resultaat van een internationaal samenwerkingsverband van musea, onderzoeksinstituten en wetenschappers en wordt gecoördineerd door het Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis (RKD). Het RKD verzamelt slechts en presenteert zonder voorkeur onderzoeksgegevens van tot op heden 44 deelnemende partners³. In 2008 namen het RKD en het Mauritshuis samen het initiatief, financieel ondersteund door The Andrew W. Mellon Foundation uit New York. Sinds 2018 is het een van de producten van het RKD en is de Rembrandt Database een selectie van de database van het RKD. De website is voor iedereen toegankelijk maar is bedoeld voor professionals zoals conservatoren, onderzoekers en studenten. Teksten en afbeeldingen kunnen worden gedownload voor niet-commerciële doelen.

De toegevoegde waarde van de Rembrandt Database is dat resultaten van onderzoeken van over de hele wereld per werk beschikbaar zijn. Die zijn desgewenst in chronologische volgorde beschikbaar, waardoor van veel werken een interessante eerste indruk ontstaat van de onderzoeksgeschiedenis. Van veel werken, want niet van elk werk is alle onderzoeksmateriaal beschikbaar en er ontbreken werken. De Rembrandt Database pretendeert ook niet volledig te zijn; zij is afhankelijk is van de vrijwillige inbreng van andere musea en instellingen.

HET BEZOEK

Bij het openen van de website is duidelijk waar de bezoeker is. De titel *TheRembrandtDatabase* wijst zowel op de inhoud als op de taal waarin de teksten zijn geschreven. Naast de titel geeft een label aan dat de website onderdeel is van RKD - Netherlands Institute for Art History. Het zal niet verbazen dat voor de kleur van de accenten is gekozen voor bruin. De website is functioneel en voldoet als ingang tot een database. De voorpagina bestaat uit een zoekveld en twee knoppen *Artworks* en *Research documentation*. Elk zoekpoging opent in een nieuw tabblad en gaat verder op de website van het RKD, resp. bij het onderdeel RKD images en *RKD technical*, waar een zoekfilter het overzicht beperkt tot die van de Rembrandt Database. Verder is op de voorpagina een beperkte

² *The Rembrandt Database*. <http://rembrandtdatabase.org/>, laatst geraadpleegd op 11 januari 2020.

³ 'Contributing partners', *The Rembrandt Database*. <http://rembrandtdatabase.org/contributing-partners>, laatst geraadpleegd op 11 januari 2020.

ruimte gewijd aan het laatste nieuwsbericht en een *Featured* kunstwerk. De enorme *hero image carousel* van enkele afbeeldingen neemt op een notebook bijna het gehele scherm in beslag. Dat ontnemt niet alleen het zicht op de zoekfunctie, de illustratie bevat geen *call-to-action* en neemt enkel ruimte in. Overigens is op mobiele schermen de hero geen belemmering.

Dat we op een website zijn die slechts verzamelt, blijkt uit nog twee onderdelen: een slider *Contributing partners* met logo's van de huidige 44 deelnemende partners en een call-to-action button *Contribute*. De site nodigt duidelijk nieuwe deelnemers uit om hun onderzoeken te uploaden. Dat de website een product is van het RKD wordt nog eens bevestigd door de social media buttons, die alle verwijzen naar RKD-media.

In de footer valt een tribute op aan de *Mellon foundation*. Deze Amerikaanse stichting heeft sinds 1969 16.984 donaties toegekend van in totaal \$6.976.147.631⁴ aan instellingen over de hele wereld. Uit de grants database van de stichting blijkt dat aan het *Conservation Documentation Pilot Project [Rembrandt]* vier donaties zijn gedaan van in totaal \$2,509,700⁵. De website is gemaakt door *Picturae*. Zij digitaliseren al meer dan 12 jaar allerlei documenten en werken voor het RKD.

DEAD PEACOCKS⁶

*Still life with peacocks*⁷ (Stilleven met pauwen) - het RKD noemt het Stilleven met twee dode pauwen en een meisje - is een olieverfschilderij van 145 x 135,3 cm. Het werk is altijd toegeschreven geweest aan Rembrandt, ondank het uitzonderlijke thema en de voor Rembrandt ongewoon grote, effen kleurvlakken.⁸ Ook de menselijke figuur als secundair motief is bij Rembrandt niet gebruikelijk.⁹ Het werk is een goed voorbeeld van de trompe l'oeil-achtige stijl van realisme die Rembrandt rond 1639 en daarna steeds vaker hanteerde.¹⁰

In de boedelinventaris van Rembrandt uit 1656 worden slechts vijf stillevens genoemd. Dode pauwen was daar mogelijk een van, hoewel dit werk - ondanks de menselijke figuur - meer doet denken aan een keukenstuk in de traditie van de Vlamingen, ontstaan in de zestiende en populair geworden in de loop van de zeventiende eeuw.¹¹

⁴ *The Andrew W. Mellon Foundation*. <https://mellon.org/>, laatst geraadpleegd op 11 januari 2020.

⁵ 'grants database', *The Andrew W. Mellon Foundation*. https://mellon.org/grants/grants-database/advanced-search/?city=the+hague&year-end=&order_by=request_date&country=&amount-low=&amount-high=&q=rembrandt&state=&per_page=25&year-start=, laatst geraadpleegd op 11 januari 2020.

⁶ Karin Groen hanteert deze werktitel in haar onderzoek.

⁷ Rijn, Rembrandt van, *Still Life with Peacocks*, c. 1639, olieverf op doek, 145 x 135,3 cm, Rijksmuseum, Amsterdam, inventarisnummer SK-A-3981 (<http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.5220>).

⁸ Wetering, Ernst van de, *A Corpus of Rembrandt Paintings III. 1635–1642* (Dordrecht 2005) 339.

⁹ *Ibidem*, aldaar 330.

¹⁰ Wetering, Ernst van de, *A Corpus of Rembrandt Paintings IV. The Self Portraits* (Dordrecht 2005) 245.

¹¹ Wetering, Ernst van de, *A Corpus of Rembrandt Paintings III. 1635–1642* (Dordrecht 2005) 38-39.

Het schilderij is in 1970 bekeken door Josua Bruyn en Bob Haak en beschreven in deel 3 van de *Corpus 3* (1989).¹² De handtekening - in een duidelijk ander handschrift¹³ - overtuigt de auteurs niet van echtheid.¹⁴

De datering is niet altijd eenduidig geweest. Tegenwoordig hanteert men rond 1639 als productiedatum, mede vanwege de gelijkenis met twee andere werken uit die periode.¹⁵ Het schilderij wordt voor het eerst vermeld in de boedelinventaris van Clara de Valaer op 16 oktober 1660: 'Een stuck synde twee pauwen ende een kint van Rembrandt'.¹⁶ Het blijft in privécollecties - vanaf 1923 weliswaar in bruikleen van het Rijksmuseum - tot het in 1942 wordt gekocht door het Führermuseum. Omdat verkopen aan Duitsland ongeldig werden verklaard, wordt het schilderij na de oorlog gerecupereerd.¹⁷ In 1945 komt het in handen van de Stichting Nederlands Kunstbezit, die het in 1948 opnieuw uitleent aan het Rijksmuseum. Het museum wordt in 1960 eigenaar.

RESEARCH DOCUMENTS

Nadat het schilderij is opgezocht via de Rembrandt Database worden - zoals eerder genoemd - de resultaten weergegeven op het onderdeel RKD technical van het RKD. Het overzicht is zeer informatief. Er zijn 24 treffers, elk bestaand uit een of meerdere documenten. Het beschikbare materiaal is verdeeld over zeven soorten onderzoek (normal light studies, ultraviolet light studies, infrared examination, radiography, sample analysis, not specified, raking light studies). Beschikbaar onderzoek is gebaseerd op zes monsters. Ook wordt onmiddellijk duidelijk dat 18 treffers onderzoek betreft in het kader van een restauratie, verder één voor studie en twee voor research.

De resultaten in chronologisch volgorde beginnen met vier ongedateerde treffers. Dan een bestand uit 1937 bestaande uit zes zwart-witnegatieven, één uit 1937, de andere vijf uit 1942, gebruikt voor het verwijderen van oude lijmverdoeking. In 1954 zijn hinderlijke vlekken op vleugels van pauw verwijderd. Dit wordt alleen vermeld; er is geen materiaal van beschikbaar. Hermann Kühn heeft in 1962 ook bij dit werk de grondlaag onderzocht. Vervolgens een röntgenfoto waarvan men twijfelt of die in 1988 of 1992 is genomen. (In *Corpus III* is bij de behandeling van dit werk een *x-ray* opgenomen van 2 mei 1988. Zou dat dezelfde kunnen zijn?¹⁸) Veel materiaal is beschikbaar

¹² Wetering, Ernst van de, *A Corpus of Rembrandt Paintings III. 1635–1642* (Dordrecht 2005) 334-340.

¹³ *Ibidem*, aldaar 55.

¹⁴ *Ibidem*, aldaar 338.

¹⁵ *Ibidem*, aldaar 339.

¹⁶ Bredius (1908) 223.

¹⁷ Kloek, Wouter en Guido Jansen, 'Rembrandt in nieuw licht. Presentatie van zeven gerestaureerde schilderijen van Rembrandt', *Rijksmuseum Vouwblad 7* (Amsterdam 1994).

¹⁸ Wetering, Ernst van de, *A Corpus of Rembrandt Paintings III. 1635–1642* (Dordrecht 2005) 334-40.

over het restauratieproject Late Rembrandt van 1990 tot 1994. (Dode pauwen is overigens geen 'late' Rembrandt, maar is meegenomen met de restauratie, zodat 'zowel vroege als late schilderijen van Rembrandt er goed verzorgd zouden uitzien'.¹⁹) De pentimenti die Bruyn en Haak in 1970 al op het oog vermoedden²⁰, zijn onderzocht en door restaurateur Laurent Sozzanni in beeld gebracht. Eerder ten onrechte verwijderde pentimenti van Rembrandt zijn weer blootgelegd. De zwaar gerestaureerde randen zijn verwijderd en nieuwe restauratie is niet meer over de originele verf aangebracht.²¹ Het schilderij is daardoor nu iets groter. In 1999 tenslotte bekijkt Karin Groen, voor haar onderzoek naar de grondlagen en in het kader van het Rembrandt Research Project, twee eerder genomen monsters. Samen met Kühn is daarmee de ontwikkeling van het onderzoek naar de gronden van Rembrandt bij dit werk goed te volgen. Uiteindelijk leggen in 2008 de 'huisfotografen' van het Rijksmuseum - Frans Pegt en Rik Klein Gotink - het werk vast op vijf foto's. Een IRR-onderzoek uit 2011 is niet beschikbaar.

Naast de beschrijving van dit werk in deel III van de Corpus, is een detail van een röntgenfoto van de Dode pauwen²² (mogelijk een detail van het onderzoek uit 1949) in deel II van de Corpus gebruikt om het voordeel aan te tonen van negatieven van röntgenfoto's. De draden worden dan als lichter weergegeven, waardoor ze beter zijn te tellen.²³ Bovendien is de weefstructuur van het doek gebruikt om een ander werk te dateren.²⁴

SEM-EDX

Karin Groen gebruikt als eerste de onderzoeksmethode SEM-EDX (Scanning electron microscopy with energy dispersive X-ray) voor Dode pauwen. Zij neemt geen nieuwe monsters, maar gebruikt de twee monsters die zijn genomen tijdens het restauratieproject Late Rembrandt. Van haar onderzoek met deze methode zijn er 335 opgenomen in de database. Over het algemeen was er na 1990 een toename van onderzoeken naar witte en gekleurde grondlagen.²⁵ Met haar onderzoek bouwt zij verder op dat van Kühn in 1962.²⁶ maar wat voegt haar onderzoek precies toe aan de optical emission spectrography en XRD van Kühn?

¹⁹ Kloek, Wouter en Guido Jansen, 'Rembrandt in nieuw licht. Presentatie van zeven gerestaureerde schilderijen van Rembrandt', *Rijksmuseum Vouwblad 7* (Amsterdam 1994).

²⁰ Wetering, Ernst van de, *A Corpus of Rembrandt Paintings III. 1635–1642* (Dordrecht 2005) 336.

²¹ Kloek, Wouter en Guido Jansen, 'Rembrandt in nieuw licht. Presentatie van zeven gerestaureerde schilderijen van Rembrandt', *Rijksmuseum Vouwblad 7* (Amsterdam 1994).

²² Wetering, Ernst van de, *A Corpus of Rembrandt Paintings II. 1631–1634* (Dordrecht 2005) 17.

²³ Ibidem, aldaar 18.

²⁴ Wetering, Ernst van de, *A Corpus of Rembrandt Paintings III. 1635–1642* (Dordrecht 2005) 733.

²⁵ Wetering, Ernst van de, *A Corpus of Rembrandt Paintings IV. The Self Portraits* (Dordrecht 2005) 318.

²⁶ Rutgers, Jaco en Mieke Rijnders ed., *Rembrandt in perspectief. De veranderende visie op de meester en zijn werk* (Zwolle 2014) 234-238.

SEM-EDX kwam op in de jaren '50. Voor deze methode wordt een electronenmicroscop gebruikt waarin een röntgendetector is geschoven.²⁷ Röntgenstralen komen vrij wanneer de microscoop met een electronenstraal electronen uit de atomen van het monster schiet. Omdat de energie die daarbij vrijkomt voor elk element anders is, kan worden bepaald welke elementen voorkomen. Gemeten wordt aan de oppervlakte van het monster.

Een belangrijk voordeel in vergelijking met de spectrografie waarmee Kühn de aanwezige elementen bepaalde, is dat EDX ook het percentage meet waarmee het element voorkomt. Dit percentage geeft slechts een idee in welke verbindingen deze elementen voorkomen. Dat is ook de reden, dat Groen in haar conclusie bij het grote percentage Si met een vraagteken 'kwarts' noteert.²⁸ Met XRD kunnen wel moleculen worden aangetoond. Dat komt omdat hiermee gekeken wordt naar de kristalstructuur van een stof, die uniek is voor elk molecuul. Een combinatie van beide methoden kan dus het percentage van bepaalde verbindingen bepalen.

Waar Kühn weliswaar Si vond, op grond van het onderzoek van Groen weten we welke grondlaag de meeste Si bevat en wat het percentage van dit element is ten opzichte van andere elementen uit het monster.

²⁷ University of Washington, 'Energy Dispersive X Ray Spectroscopy', *YouTube*, oktober 2015. https://www.youtube.com/watch?v=SdpXFcf_La0, laatst geraadpleegd op 17 januari 2020.

²⁸ RKD – Netherlands Institute for Art History, <https://rkd.nl/en/explore/technical/5011836>, laatst geraadpleegd op 16 januari 2020.